

Dalia Dilytė

KRISTIJONO DONELAIČIO PASAKĖČIŲ
SANTYKIS SU PRANCŪZŲ IR VOKIEČIŲ
PASAKĖČIOMIS

Anotacija. Straipsnyje pateikiamas Donelaičio santykio su prancūzų ir vokiečių folklorinėmis ir literatūrinėmis pasakėčiomis bei kitais kūrinėliais tyrimas. Tai Donelaičio pasakėčių tyrėjų beveik nenagrinėtas, bet svarbus klausimas, į kurį reikia ieškoti atsakymo, norint tinkamai suvokti Donelaičio pasakėčių vietą Europos literatūros istorijoje, jų originalumo laipsnį. Bandoma išsiaiškinti, ar Donelaičiui turėjo kokios nors įtakos įvairiais laikais prancūzų ir vokiečių kalba sukurtos pasakėčios. Lyginamos tų pačių motyvų pasakėčios, nagrinėjami jų kompozicijos, personažų vaizdavimo principų, kalbėjimo būdo, leksikos skirtumai ir bendri bruožai. Be to, į Donelaičio pasakėčias bandoma pažvelgti jo amžininko Gottholdo Ephraimo Lessingo sukurtos pasakėčios teorijos aspektais.

Raktiniai žodžiai: pasakėčia; vokiečių literatūra; prancūzų literatūra; lietuvių literatūra; Kristijonas Donelaitis.

Donelaičio pasakėčių tyrinėtojams svarbu yra žinoti, kokiais pirmavaizdžiais poetas vadovavosi, kas jam galėjo turėti vienokios ar kitokios įtakos. Straipsnio autorė yra nagrinėjusi Donelaičio ir antikinių pasakėčių bendrumus bei skirtumus¹, o taip pat aptarusi Donelaičio pasakėčių santykį su ankstyvųjų Viduramžių autoriaus Romulo ir lotyniškai rašiusių jo sekėjų pasakėčiomis². Apie Done-

¹ Dalia Dilytė, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 72–85.

² Dalia Dilytė, „Kristijono Donelaičio pasakėčių santykis su Romulo tradicijos pasakėčiomis“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2008, kn. 26, p. 243–271.

laičio pasakėčių ir jo amžininkų to paties žanro kūrinėlius yra užsiminęs Leonas Gineitis, visą dėmesį paskyręs klasių kovos, socialinių prieštaravimų paieškoms mūsų poeto ir Christiano Fürchtegotto Gellerto pasakėčiose³. Kadangi šiame straipsnyje ieškoma motyvų ir formos bendrumų, tai prie Gellerto dar teko trumpam sugrįžti. Be to, dar reikėjo peržvelgti nacionalinėmis kalbomis sukurtus folklorinius pasakojimus, Donelaičio pirmtakų ir kitų amžininkų parašytas pasakėčias ir pabandyti nustatyti jų bendrus bruožus ir skirtumus su mūsų poeto pasakėčiomis. Toks tyrimas ir būtų šio straipsnio objektas.

Ligi šiol nedavusios rezultatų Donelaičio pasakėčių „Pasaka apie šūdvalalį“ ir „Rudikis jomarkininkas“ pirmavaizdžio paieškos atvedė prie Viduramžių folkloro ir literatūrinių kūrinių. Pirmiausia teko sustoti prie fablio vadinamų eiliuotų tekstų prancūzų kalba, klestėjusių XII–XIV a. Vieni jų, sukurti nežinomų liaudies šmaikštuolių, plito iš lūpų į lūpas, kitus rašė savo vardus įamžinusieji autoriai. Peržiūrėjus fablio rinkinį⁴, tenka konstatuoti, kad nieko bendra su Donelaičio pasakėčiomis jie neturi. Visiškai nepanašūs jų tikslai. Nors fablio žanrui irgi būdingas naracijų elementas, šie eiliuoti prancūziški kūrinėliai skiriasi nuo pasakėčių tuo, kad jie dažniausiai nepaženklinti moralizavimo, noro patarti klausytojui ar skaitytojui, kaip reikia gyventi šiame pasaulyje, pastangų jį pamokyti ženklų. Jų tikslas kitas: jie siekė pralinksminti, suteikti pramogą. Jų juokas dažniausiai paviršutiniškas, lengvas, nesikratantis nešvankybių ir dviprasmybių. Fablio pateikia komiškus riterių, kunigų, vienuolių, miestelėnų, žmonių apgautų vyrų, sukčių, kvailių vaizdus, bet niekuo nesipiktina, nieko nekritikuoja ir nesmerkia⁵. Pavyzdžiui, vienas fablio pasakoja, kaip senutė nesuprato perkeltinės žodžio „patepti“ reikšmės. Riterio tarnams nusivarius jos karvę, kaimynė jai patarė patepti riteriui delną. Senutė pasiėmė gabalą

³ Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 251–267.

⁴ *Fabliaux et contes choisis du Moyen Age*, Paris: Librairie Hatier, 1910.

⁵ Joseph Bédier, *Les fabliaux: Études de littérature populaire et d'histoire littéraire du Moyen Age*, Paris: Librairie ancienne Édouard Champion, 1958, p. 31–37, 309–333.

lašinių, prislinko prie išėjusio pasivaikščioti susidėjusio už nugaros rankas riterio ir pradėjo tepti jam delnus. Sužavėtas naivumo riteris ne tik atidavė karvę, bet ir paskyrė ganyklos⁶. Fablio nuo pasakėčių skiriasi ir tuo, kad jų veikėjai yra ne gyvūnai, o žmonės, tuo tarpu pasakėčiose labai dažnai veikia ir gyvūnai.

Vokietijoje plito švankų žanras, itin suklestėjęs XVI a. Švankais vadinami glausti, juokaujamo pobūdžio pasakojimai. Jie tiko smuklės, pobūvio, laisvalaikio, pirties, ilgų kelionių laivu ar vežimu pokalbiams. Jų vaizduojamos situacijos dažnai pakrypsta taip, kad atomazga esti visai kitokia, nei tikėjosi personažai. Švanko humoras nuteikia malonumui, tačiau nevengia ir šiurkštumo, o kartais tampa net beširdiškas. Bet tik retais atvejais juokas yra švanko tikslas, dažniau humoru siekiama pateikti koncentruotą, viename taške sufokusuotą potyrį, kuris per supratimą veda į pažinimą. Didaktinis elementas švankuose yra vyraujantis. Geriausiuose švankuose jis natūraliai išplaukia iš veiksmo, o daugelio pabaigoje išryškintas, priduriant moralą. Švankai neturėjo vieningos formos. Jų buvo trumpų, artimų anekdotams, ilgesnių, panašesnių į noveles, ir trumpučių patarlių ar posakių formos. Švankai susiformavo iš skirtingų šaltinių: sąmojingų folkloro pasakojimų bei anekdotų, pamokslinės literatūros, humanistų humoristinių kūrinijų (facetiae). Be to, jie patyrė prancūzų fablio ir panašaus žanro italų kūrinėlių (fazetie) įtaką. Švankais naudojosi ir katalikybės reformatoriai, ir jos gynėjai⁷. Daugumos švankų personažai yra žmonės. Tačiau be apgavikų, garbėtroškų, apsiriųėlių, kvailių, girtuoklių, kyšininkų teisėjų, šarlatanų daktarų, goslių vienuolių, tingių tarnų ir panašių tipų, keliuose veikia ir gyvūnai⁸. Tokie švankai nesiskiria nuo pasakėčios. Švankai pradėjo plisti XV a., o 1522 m. pasirodė pamokslinių legendų,

⁶ *Fabliaux*, p. 10.

⁷ Günter Albrecht, „Einleitung“, In: *Deutsche Schwänke*, ausgewählt, übertragen und eingeleitet von Günter Albrecht, Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1983, p. V–VI.

⁸ *Deutsche Schwänke*, ausgewählt, übertragen und eingeleitet von Günter Albrecht, Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1983, p. 45, 46, 47, 48, 81, 89, 312.

anekdotų, pasakėčių, sentencijų, kalambūrų rinkinys, parašytas pranciškono Johano Pauliaus. Šis autorius pateikė daugiausia pasakėčios tipo švankų. Jo rinkinyje, pavyzdžiui, randame pasakojimą apie liūtą. Senas liūtas patarė jaunam savo sūnui vengti stipriausio iš visų gyvių padaro – žmogaus. Jaunasis liūtas nekenė pamokymų ir didžiavosi savo jėga, be to, jį pradėjo kamuoti smalsumas. Pamatęs du didžiulius junge pakinkytus jaučius, paklausė, ar jie nesą žmonės. Jaučiai atsakė, kad žmogus galingesnis už juos, nes yra juos pajungęs. Pabalnotas ir pažabotas, prie medžio pririštas arkllys atsakė panašiai. Galop liūtas rado žmogų. Šis kirto medį. Liūtui pasiūlius kautis, žmogus paprašė palaukti, nukirto medį, įskėlė ir pasiūlė liūtui pakelti, įkišus nagus į plyšį. Taip liūtas buvo pagautas, priluptas, pasikvietus kitus kaimiečius, ir vos ne vos ištrūkęs, praradęs nagus, pripažino, kad tėvo patarimas buvo teisingas⁹. Kituose šio autoriaus ir kitų kūrėjų švankuose veikia šuo, lapinas, voverė ir kiti gyvūnai, tačiau siužetų, panašių į kurios nors Donelaičio pasakėčios siužetą, rasti nepavyko.

Tada teko pereiti prie storame tome sudėtų XII–XVI a. eiluočių vokiečių pasakėčių, kurių personažai yra gyvūnai¹⁰. Dauguma jų yra literatūrinės; čia randame dvidešimt vieno autoriaus parašytus kūrinius. Esama ir anoniminių pasakėčių. Kai kurių šio rinkinio kūrinių siužetai yra atkeliavę iš antikinių pasakėčių, perimtų ir Romulo bei jo sekėjų. Tai pasakėčios apie lapę ir vynuoges, apie mėsos gabalą įsikandusį šunį, pamačiusį atvaizdą upelyje, apie varlę ir pelę, apie vilką ir piemenis, apie varles, išrinkusias gandra karaliumi ir kt. Kai kurios pasakėčios parašytos originaliais siužetais. Tokia yra, pavyzdžiui, Georgo Rollenhangeno pasakėčia apie mokytą kiškį¹¹. Visose pasakėčiose veikia daugybė žvėrių, paukščių ir kitokių gyvių, bet nėra nė vieno motyvo, apie kurį galima būtų pasakyti, kad jį savo

⁹ *Deutsche Schwänke*, p. 45.

¹⁰ *Deutsche Tierfabeln vom zwölften bis sechzehnten Jahrhundert*, ausgewählt, in heutige Sprachform übertragen, eingeleitet und erläutert von Richard Schaeffer, Berlin: Rütten & Loening, 1955.

¹¹ *Ibidem*, p. 518–525.

pasakėčioms „Rudikis jomarkininkas“ ar „Pasaka apie šūdvalalį“ perėmė Donelaitis.

Vienos XIII a. poeto Gerhardo von Minden pasakėčios veikėjas yra mėšlavabalis. Poetas sukūrė epinio pobūdžio pasakėčią apie didelę vabzdžių pergalę prieš žvėris¹², siužetą, matyt, perėmęs iš lotyniško Anglų Romulo rinkinio¹³. Gerhardas pasiskolino tik motyvą, o jo kūrinėlio stilistika yra originali: jambais jis parašė ilgą (188 eilučių) gretutinio rimo pasakėčią su įspūdingomis veikėjų kalbomis ir raiškiais vaizdais. Pasakėčia prasideda pastebėjusio miegantį vilką ir pro užpakalį įlindusio į vidurius mėšlavabalio vaizdu. Pajutęs ropinėjimą, išsigandęs vilkas pabunda. Penkios eilutės skirtos jo vaitojimams. Pamatęs išropojusį atgal mėšlavabalį, vilkas pasako ilgą (14 eilučių), puikybės kupiną kalbą, suniekindamas ir išplūsdamas vabalą bei grąsindamas jį užmušti. Mėšlavabalio atsakymas gerokai trumpesnis, bet drąsus: jame vilkas išvadinamas niekingu ėriukų vagimi ir deklaruojamas vabalio pasiryžimas su juo susikauti. Vilkas sunerimsta ir nori eiti savop, o mėšlavabalis jį sustabdo. Baisusis žvėris stengiasi nestovėti užpakaline kūno dalimi atsisukęs į vabalą. Jis prašo taikos, sakydamas, jog pats norėtų užkirsti kelią kovai ir primindamas, kad mažas vabalas turėtų tylėti („Ihr seid klein, drum seid auch still“¹⁴). Bet mėšlavabalis garsiai rėkdamas pasako penkiolikos eilučių kalbą: jis norįs įrodyti savo stiprybę. Nors esąs mažas, bet turįs jėgos ir kviečiąs į kovos lauką. Jis ragina paskirti dieną, kai atvykę abu su giminaičių kariuomenėmis galės išspėsti, katras stipresnis. Paskui aprašomas ruošimasis karui ir lyg kokiam epo kataloge išvardijama vabzdžių ir žvėrių kariuomenės sudėtys. Toliau daug vietos (48 eilutes) užima vilko kalba prieš mūšį. Kaip ir dera karvedžiui, vilkas pradeda nuo tradicinio epe ir istoriografijoje kariuomenės padrąsinimo: tarp šių karių bailių nesą, visi veržiasi kaip audra. Elniui, kaip vyriškam ir narsiam žvėriui, jis paveda

¹² *Ibidem*, p. 96–103.

¹³ Léopold Hervieux, *Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu' à la fin du Moyen Age*, t. 2, Paris: Firmin-Didot, 1899, p. 601.

¹⁴ *Deutsche Tierfabeln*, p. 97.

nešti vėliavą. Paskui išdėsto, kuo pavojingas yra mėšlavabalis bei kiti vabzdžiai, ir nurodo, kokių priemonių žvėrys turi imtis, norėdami apsisaugoti. Elnias pareiškia, kad šalia jo po vėliava turis stoti sukviėtęs žvėris į kovą vilkas. Žvėrys dar prisilaužia paparčių, eglių lapuočių šakų vabzdžiams nubaidyti ir žengia paskui vadus. Vabzdžiai tuntais puola elnią, tas sugeltas sprunka iš mūšio lauko, o vilkas paskelbia paleidžiąs kariuomenę. Pasakojimas baigiamas tuščio mūšio lauko vaizdu ir vabzdžių pergalės konstatavimu. Trumpas keturių eilučių moralas teigia, jog pasakėčia rodo, kad sėkmė nepriklauso nuo jėgos: dažnai regime traukiant į karą tokius valdovus, kurie pameta galvas, vos kam nors trakstelėjus. Matome, kad ši Gerhardo pasakėčia yra įdomi ir originali, bet su Donelaičio „Pasaka apie šūdvalalį“ ji neturi nieko bendra, išskyrus tą patį personažą.

Tų laikų poetai naudojo ne tik antikinės tradicijos siužetus. Jie žvalgėsi ir į Bibliją. Pavyzdžiui, XV a. pabaigos ir kito amžiaus pradžios poetas Bukhardas Waldis sueiliavo pasakėčią apie vilką avies kailyje¹⁵, pasiskolinęs idėją iš Mato evangelijos vietos, raginančios saugotis netikrų pranašų, kurie ateina prisidengę avies kailiu, nors viduje yra plėšrūs vilkai (*Mt* 7, 15). Keturių pėdų jambų ritmo, gretutinio rimo šešiolikos eilučių pasakėčia yra grakštus kūrinėlis apie vilko apgaulę ir jos demaskavimą. Iš pradžių eina naracinė dalis. Waldis pasakoja, kad vilkas atrado avies kailį, įlindo į jį ir, lengvai įsisukęs tarp avių, jas pjoė. Vienas avių piemuo tai pastebėjo, čiupo vilką ir pakabino už avies kailio ant šakos. Toliau prasideda simetriškos kompozicijos dialogas: dvi eilutės skirtos subėgusių kitų piemenų klausimui, kitose dviejose eilutėse skamba piemens atsakymas. Piemenys užjaučia avį, vadindami vargšele („das arme Schaf“), ir klausia, kas atsitiko. Pakabinusio vilką jų profesijos draugo paaiškinimu, kad čia ne avis, o vilkas, pasakėčia baigiasi. Lakoniškas dviejų eilučių moralas teigia, kad žmonių nereikia perspėti dėl vilkų (matyt, turime manyti, kad vilką visi pažįsta kaip nuluptą), bet štai vilkas avies kailyje yra pavojingas piktadarys.

¹⁵ *Ibidem*, p. 280.

Šio poeto amžininkas Hansas Sachsas (*1494–†1576) sukūrė 110 eilučių įdomią originalios formos pasakėčią apie tai, kaip kiškiai iškepė medžiotoją. Poetas pateikia savo regėtus vaizdus: buvo pasnigę, šalo, o jis vaikščiojo po mišką, išgirdo bruzdesį ir pasislėpęs krūmuose išvydo kiškių susirinkimą. Kalbėjo senas kiškis: vardijo medžiotojo skriaudas ir ragino visiems susitelkus užpulti ir surišti jį. Kiškio kalba įkvėpė klausytojus, visi sakėsi pasiryžę susidoroti su pikčiausiu priešu. Tuo metu pasigirdo medžioklės rago garsai ir šunų lojimas. Kiškiai išbėgo, bet netrukus grįžo tempdamiesi surištą medžiotoją. Po teismo pustrečio šimto kiškių nudaigojęs medžiotojas ir jo šunys buvo iškepti ant iešmo. Poeto apmąstymai traukiant toliau sudaro penkiolikos eilučių moralą, suteikiantį išdėstytam pasakojimui filosofinį ir politinį pobūdį. Sachso nuomone (moralą poetas pateikia kaip savo žodžius: „so spricht Hans Sachs“¹⁶), Seneka kalba tiesą, sakydamas, jog tokį valdovą, kuris elgiasi tironiškai, kurio valdžia remiasi smurtu ir bauginimais, ištinka teisingas teismas, o romus valdovas niekada nepraranda žmonių meilės, jie savanoriškai jį gina ligi paskutinio kraujo lašo.

Naudodamasis senu, iš Ezopo atkeliavusiu siužetu, Sachsas parašė darnios kompozicijos pasakėčią „Lapė ir gandras“, susidedančią iš trijų lygių dalių. Pirmą keturiolikos eilučių dalis pasakoja apie gandro viešnagę pas lapę. Dialogo šioje dalyje nėra. Trumpai pranešama, kad lapė gegužės mėnesį pakvietė gandrą pasisvečiuoti jos rūmuose. Visiems susėdus prie stalo, gandrui buvo patiekta skystos tyrės lėkštė, ir jis buvo maloniai paprašytas valgyti. Gandras tik baksnojo lėkštę, negalėdamas nieko doro pasiimti, ir liko alkanas. Šią dalį poetas baigia, pranešdamas apie personažų jausmus: gandras nusiminė, o lapė liko patenkinta, kad pasityčiojo iš svečio. Antroji, irgi keturiolika eilučių turinti dalis, skirta panašiam gandro svečiavimuisi pas lapę. Čia irgi vyrauja naratyvas, į jį įterptos tik dvi trumpos gandro frazės. Poetas pasakoja, kad gandras pasikvietė lapę ir iškepė bei išvirė daug mažų

¹⁶ *Ibidem*, p. 411.

skanių žuvų. Jas sudėjo į plataus dugno, bet siauro kaklo stiklinį indą. Atnešęs indą ant stalo, pakvietė viešnią smagiai valgyti. Negalėdama pasiekti valgio, lapė nukorė nosį. Gandras nusijuokė ir pasakė šiais gausiais pietumis atsimokąs už patirtas patyčias. Dar keturiolika eilučių sudaro moralas. Poetas sako, jog Ezopas, parašęs šią pasakėčią, paliko tokį pamokymą: jei tu nori iš kito pasijuokti, bandai kitą pastatyti į keblią padėtį tyčiodamasis ir regzdamas pinkles, tai turi būti pasiruošęs, kad tau bus atmokėta tuo pačiu. Moralas baigiamas posakiu, teigiančiu, kad žaidėjas kėgliais nusistato taisykles ir sau.

To paties siužeto Donelaičio pasakėčia „Lapės ir gandro česnis“ yra visiškai nepanaši į Sachso kūrinėlį. Jai nebūdinga tokia simetrija, kaip Sachso kūrinėliui, bet mūsų poeto pasakėčia turtinga dialogo elementų, turi ilgą įžanginę dalį. Ji prasideda mandagiu lapės ir gandro pokalbiu. Lapė, susitikusi gandrą, klausinėja, kaip gyvena jo šeimyna, kaip kruta jis pats, o paskui prikiša, kad jis pas ją neužsukąs. Gandras teisinasi darbų ir rūpesčių gausa. Sachso gandras nieko neįtarė, o Donelaičio gandras pasirodė gerokai įžvalgesnis: „Nės jau gandras gerai šelmystę lapės numanė“ (LGČ 15). Gandrui atskridus vaišių, lapė trimis eilutėmis pasveikina jį ir kviečia į vidų. Paskui ji dar du kartus prabyla, siūlydama vaišių. Indas ir valgis pritaikyti prie personažų gyvenamos aplinkos: lapė paberia ant luobo kelias kruopas, atneša papuvusių kaulų. Gandras, pamatęs lapės norą palaikyti kaimynystę, kaimyno net kaip reikiant nepavaišinant, pasiteisina blogu virškinimu ir vaišių atsisako. Donelaitis įveda originalų personažą – gandro berną, atlėkusį pakviesti šeimnininko namo. Jo gandras nerezga keršto plano ir nekviečia lapės į svečius. Ši nekviesta užsuka pas gandrą alkana ir prašo kokio nors valgio. Gandras numeta jai varlę, sakydamas, kad taip atsilygina už jos vaišes. Donelaičio morale skamba kitokios nuostatos. Kreipdamasis į skaitytoją, mūsų poetas siūlo netikėti saldžialiežuviais, kurie „meilingai klastą dūmoja“ (LGČ 53), ir, prabilęs Dievo Įstatymo žodžiais, ragina mylėti savo artimą kaip save patį, nedaryti kitam to, kas pačiam nemalonu ir širdingai daryti tai, kas tau malonu. Todėl

jis smerkia ir gandro poelgi. Moralas baigiamas kupinu emocijų šiltu kreipiniu: „Eikš, mano miels gentie, mano išrinktasis broleli! || Eikš, mylėkivos taip, kaip mylėdavos broliai!“

1530 m. Martinas Lutheris paskelbė keliolika pasakėčių, pristatydamas jas kaip vokiečių Ezopo pasakėčias. Pratarinėje jis rašo¹⁷, kad Ezopo pasakėčios yra žinomos mokytų žmonių, ypač tikinčiųjų, ir kad išskyrus Šventąjį Raštą, nedaug tėra knygų, pranokstančių Ezopą protu, meniškumu ir išmintimi. Lutheris laiko Ezopo pasakėčias per ilgus amžius sukurtais folkloro kūriniais ir ypač akcentuoja didaktinį jų elementą. Pasakėčia jam atrodo vertinga dėl to, kad ji leidžia pasakyti į akis tiesą. Mat žmonės baisiausiai nemėgsta tiesiai šviesiai režiamos tiesos, o pasakėčia ją išreiškia alegoriškai. Jis pataria šeiminkams vakarais skaityti pasakėčias žmonai ir vaikams ir aiškinti jų prasmę. Pratarinės pabaigoje jis nurodo konkrečius gyvenimo atvejus, kai Ezopo pasakėčios gali padėti: prieš ryžtantis pakeisti tarną ar tarnaitę, verta prisiminti pasakėčią apie bridusį per upelį šunį su mėsos kąšniu, o kitur išeiti norintiems tarnams galima papasakoti neištikimybę vaizduojančią pasakėčią apie varlę ir pelę. Lutherio pasakėčių siužetai iš tikrųjų eina nuo Ezopo laikų, o jų išdėstymo tvarka panaši į Romulo ir jo sekėjų tvarką.

Kaip Ezopas bei jo sekėjas Romulas, Lutheris rašo proza. Visos pasakėčios turi moralus. Randame du su Donelaičiu bendrus siužetus. Pirmu pasakėčios „Vilkas ir ėriukas“ sakiniu Lutheris nusako situaciją, nurodydamas, kad vilkas ir ėriukas atsitiktinai atėjo prie upelio atsigerti, vilkas gėrė aukščiau, o ėriukas žemiau. Paskui eina dinamiškas neilgų sakinių dialogas. Pasakėčios stilius lakoniškas, sausas, nepuošnus, ir vilkas, ir ėriukas neapibūdinti jokiais epiteitais, nėra nuorodų apie jų išgyvenamus jausmus. Autorius niekaip nepabrėžia vilko viršenybės, ėriukas nesijaučia menkesnis už vilką, jis nesizemina, nedreba. Jis atsakinėja tiesiai ir drąsiai. Pavyzdžiui, į priekaištą dėl vandens drumstimo, ėriukas atsako: „wie kann ich dirs wasser truben, trinkestu doch über mir und möchtest es mir wol

¹⁷ Martin Luther, *Dichtungen*, Leipzig: F.U. Brockhaus, 1883, p. 166–170.

truben¹⁸. Tokį atsakymą vilkas pavadina piktu užgauliojimu, o ėriukas atšauna: „ich fluche dir nicht“¹⁹. Ėriukas atremia vilko priekaištą, kad prieš šešis mėnesius jį užgauliojęs ėriuko tėvas, o jis elgiąsis taip pat, atsakydamas, kad tuomet jis dar nebuvo gimęs. Į kaltinimą, kad ėriukas nugraužęs ir sugadinęs pievą bei dirvoną, šis atsako neturįs dantų. Paskutinis žodis priklauso vilkui, kuris nebeturi argumentų, išskyrus norą sudraskyti ėriuką. Autorius akcentuoja, jog vilkas sudrasko nekaltą gyvūnėlį. Stipriųjų demonstruojamas neteisėtumas pabrėžiamas ir morale: pasaulis yra toks, kad dorieji turi kentėti, prievarta laikoma teise, vilkas neteisėtai suėdė ėriuką.

Lutherio ir Donelaičio pasakėčias sieja pagrindinis pasakėčios vaizdas: stiprus kraugerys žvėris neteisingai susidoroja su silpnu gyvuliuku. Dar galima būtų nurodyti vieną bendrą detalę – pievos nuganymą. Lutheris mini pievą ir dirvoną („mein wieser und ecker“²⁰), Donelaitis irgi šį kaltinimą išskaido į du komponentus: pievą ir žolę. Tačiau jo pasakėčioje vilkas kaltina ožkelę ne dėl jos pačios, o dėl tėvų kaltės: jos tėvas nuganęs ganyklą, o motina su ožkiukais nuėdusi žolę. Kitos detalės skiriasi: Donelaitis, pavyzdžiui, neakcentuoja, kad vilkas stovėjo aukščiau, o ožkytė – pavandeniui. Be to, būtina pasakyti, jog mūsų poeto kūrinėlis yra daug turtingesnės stilistikos: jo pradžioje vilkas išsamiai ir plačiai apibūdinamas kaip „jėgėrė girių“²¹ (*VP* 1), kuris „tarp kaimenių daug pečenų greitai padaro“ (*VP* 3), kaip mėsininkas, iššokęs iš krūmų ne pirkti, o vogti. Taip iš pat pradžių pabrėžiama vilko kraugerystė ir neteisingumas. Toliau parodomas vilko piktumas: „kone padūko || Ir, papykęs labai, iš keršto visas išputo“ (*VP* 20–21). Ilga jo prakalba pasakėčios pabaigoje rodo jo pasipūtimą, pagyrūniškumą,

¹⁸ Martin Luther, *op. cit.*, p. 170. „Kaip aš galiu tau drumsti vandenį, juk tu geri aukščiau už mane ir galėtum man sudrumsti“ (šią ir kitas Lutherio citatas vertė straipsnio autorė).

¹⁹ *Ibidem*, „Aš neužgaulioju“.

²⁰ *Ibidem*, p. 171.

²¹ Čia ir toliau Donelaičio pasakėčios cituojamos iš: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija: Kostas Korsakas, Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazimieras Ulvydas, Vilnius: Vaga, 1977.

teisės normomis dangstomą neteisingumą. Be to, Donelaitis sukūrė bailios, mandagios, nuolankios pripažįstančios vilko galią, bet vis dėlto gebančios pasakyti tiesą vilkui į akis apie jo kraugeriškumą ožkytės paveikslą. Donelaičio tekstas kupinas emocijų, jo vaizdai ryškūs, pateikiama daugiau detalių. Poetas pristato vilką kaip teisėją ir net karaliaus įgaliotinį, taip stipriau pabrėždamas vilko neteisingumą ir jo poelgio neteisėtumą. Lutherio pasakėčioje pasakotojas nepasirodo, o Donelaičio kūrinėlyje poetas kreipiasi į skaitytojus (klausytojus) žodžiu „girdėkit“ (VP 5). Abiejų autorių moralų idėja yra panaši: taip jau pasaulyje yra, kad blogieji skriaudžia doruosius. Abu moralai prasideda taip pat: „Der welt lauf ist“²²; „Taip ant svieto yra“ (VP 37).

Donelaičio vilko nuožnumas ir jo užsipulto gyvulėlio pagarbus nuolankumas yra panašūs į XVII a. pasakėtininko La Fontaine'o sukurtų personažų bruožus. La Fontaine'as emocijų kupiną pasakėčią „Vilkas ir ėriukas“²³ pradeda moralo eilute, teigiančia, jog stipresnis visada esti teisus. Šios pasakėčios vilkas pristatomas kaip piktas ir žiaurus žvėris. Nurodoma, kad klausimą, kaip ėriukas drįsta drumsti jo gėrimą jis pateikia įsiutęs („plein de rage“), o paskui nuskamba jo grasinimas nubausti už tokį akiplėšiškumą. Toliau jis apibūdinamas kaip kraugerys žvėris („cette bête cruelle“). Ėriukas laiko vilką aukštesnio luomo atstovu, suvokia savo menkumą ir silpnumą. Jis atsako nepaprastai pagarbiai ir nuolankiai, tarsi kalbėtusi su karaliumi („Sire, répond l'agneau, que votre majesté || Ne se mette pas en colère“), tačiau mandagiai prašo pagalvoti: juk jis stovi daugiau kaip dvidešimt žingsnių žemiau, tad išeina, kad jis negali drumsti vandens. Toliau jis dar sykį bando teisintis, bet vilkas nė nemano klausyti. Pasakėčioje šmėsteli teisinės leksikos žodžiai „bausti“, „keršyti“, „byla“.

Juridinė leksika būdinga ir Donelaičio pasakėčiai. Teisės terminas pasirodo jau Donelaičio pasakėčios pavadinime: vilkas vadinamas

²² Martin Luther, *op. cit.*, p. 171.

²³ Jean de la Fontaine, *Oeuvres, revue sur les plus anciennes impressions et les autographes et augmentée par M. Henri Régner*, t. 1, Paris: Librairie Hachette, 1925, p. 88–90.

teisėtvarką įkūnijančiu valdininku provininku (teisėju). Jis prisistato kaip ožkytės tėvo baudėjas: „andai aš tavo tėvą korojau“ (*VP* 10), kuris giriasi esąs teisingas bylų teisėjas: „Aš neteisią dar niekad nesūdijau provą“ (*VP* 23). Jis teigia, jog įgaliotas paties karaliaus bausti darančius žalą nedorėlius: „Man pavelyta yr visus neprietelius bausti || Ir iškadininkams visur raspustą uždrausti“ (*VP* 33–34).

Apie neteisingumą kalba ir Lutherio tiesiogiai iš antikinių autorių ar per Romulą perimtas siužetas apie šunį ir ožką. Pirmais dviem sakiniais Lutheris trumpai nusako situaciją: šuo patraukė ožką į teismą dėl pasiskolintos duonos, o kadangi ožka tai neigė, pasikvietė liudytojus. Toliau pateikiami trijų liudytojų pasisakymai, kaip ir Romulo tradicijos pasakėčiose, išdėstyti vaizdo stiprėjimo principu: vilkas pasako žinąs, kad šuo buvo paskolinęs aviai duonos, lingė teigia buvusi šalia, o peslys priekaištuoja aviai, klausdamas, kodėl ji taip begėdiškai neigianti. Pasakėčios pabaigos sakinyse konstatuoja, kad ožka pralaimėjo bylą ir turėjo netinkamu laiku nusikirpti vilnas, idant užmokėtų už duoną, kurios nebuvo skolinga. Moralas pataria saugotis piktų kaimynų arba nusiteikti kantriai viską kęsti, norint gyventi šalia žmonių, nes paprastai yra kėsinamasi į kito gera, tokia esanti pasaulio tvarka. Šios pasakėčios stilius irgi paprastas, lakoniškas, veikėjai niekaip neapibūdinami.

To paties siužeto Donelaičio pasakėčia skiriasi pirmiausia tuo, kad kūrinėlio pradžioje poetas išsamiai charakterizuoja šunį Didgalvį. Įdomu tai, kad Donelaitis nurodo, jog šis šuo priklauso būriui Kri-zui. Tokia nuoroda tarsi sumažina pasakėčios alegoriškumo laipsnį, nes iš jo paaiškėja, kad aprašomas šuo yra ne personažas apskritai, o konkretus, skaitytojų ar klausytojų galbūt pažįstamas ar žinomas šuo. Didgalvio apibūdinimui skirta net dešimt eilučių. Sužinome, kad tai piktas, agresyvus šuo, poetas keliais vaizdais parodo jo piktumą: Didgalvis piovėsi su kaimynų šunimis, bėgiojo lyg padūkęs, jei nieko nenutverdavo, tai bent žvirblius pagainiodavo, iš pasalų puldamas apkandžiodavo žmones, nuolatos lodavo.

Lutherio pasakėčioje teisėjas niekaip neapibūdinamas, jis nedalyvauja veiksmė. Donelaitis nurodo, kad Didgalvis apskundė avį liūtams. Teisėjas vaizduojamas neigiamai: išklauses melagius liudytojus, jis užsipuola avelę, plūsta ją ir įsako atiduoti skolą. Liudytojų jo pasakėčioje, kaip ir Lutherio, trys, bet jie kitokie: vilkas, lapė ir vanagas. Tad Donelaitis vieną plėšrūną paukštį pakeičia plėšrūnu žvėrimi. Skiriasi ir skolinimosi objektas: Lutherio šuo reikalauja neva paskolintos duonos, o Donelaitis pasirenka savo skaitytojams įprastesnį daiktą – miežius vestuvių alui daryti. Be to, mūsų poetas, matyt, siekdamas sustiprinti skaitytojų pasipiktinimą neteisingu užsipuolimu, nurodo, kad Didgalvis reikalauja ne pačios avies, o jos tėvo pasiskolintų miežių, tad labai senos ir sunkiai įrodomos skolos. Ir Lutherio, ir Donelaičio moraluose nuskamba patarimas kentėti, tačiau Donelaitis skiriasi tuo, kad jis patarimą išdėsto ne objektyviai ir šaltai, bet prisodrina užuojautos ir meilės, šiltai kreipdamasis tiesiog į skriaudžiamą žmogų: „Ak, mano miels žmogau, kentėk, kad skaudulį spaudžia || Ir nuo skrandos tau paskutinį lopą nuplėšia“ (*ŠD* 3 1–3 2). Donelaičio Didgalvio vaizdas truputį panašus į La Fontaine'o pasakėčios „Šuo, kuriam buvo nupjautos ausys“²⁴ šunį. Prancūzų poeto šuns vardas Muflaras (Mouflar, dabar vartojama forma būtų „mouflard“) irgi reiškia „didgalvis“. Kaip ir Donelaičio Didgalvis, šis šuo yra piktas ir agresyvus. Tačiau daugiau bendrų bruožų nėra, abi pasakėčios kalba apie skirtingus dalykus.

Su La Fontaine'u Donelaitį sieja dar dviejų pasakėčių siužetai. Vienas kūrinėlis pasakoja apie lapę ir gandrą, kitas – apie pagyrūną ąžuolą. Grakštaus sąmojo nuspalvintą La Fontaine'o pasakėčią „Lapė ir gandras“²⁵ sudaro beveik išsivienišęs autoriaus kalbėjimas. Vienintelis tiesioginės kalbos elementas yra į autoriaus pasakojimą įterptas trumpas lapės sutikimas, gandrui kviečiant ją į svečius. Ji sakosi mielai priimanti kvietimą, nes su draugais bendraujanti paprastai, be jokių

²⁴ La Fontaine, *op. cit.*, t. 3, p. 42–44.

²⁵ La Fontaine, *op. cit.* t. 1, p. 112–114.

ceremonijų: „Volontiers, lui dit-il; car avec mes amis || Je ne fais point cérémonie“. Personażų dialogo šiame kūrinėlyje nėra. Pateikiamos vaisių detalės: lapė įpylė buljono į lėkštę, o gandras vaisino malonų kvapą skleidžiančiais virtos mėsos gabaliukais, sudėtais į siaurakklę vazą. Baigiama dviejų eilučių moralu, kuriame autorius pareiškia rašą apgavikams ir perspėja, kad jiems bus atsilyginta apgaule.

Be siužeto karkaso, Donelaičio pasakėčia „Lapės ir gandro česnis“ mažai ką turi bendra su La Fontaine'o kūrinėliu. Bendra būtų nebent viena detalė: abiejose pasakėčiose pasirodo pirmuoju asmeniu prabilęs pasakotojas. Visais kitais požiūriais Donelaičio kūrinėlis skiriasi nuo elegantiškos La Fontaine'o pasakėčios. Mūsų poeto pasakėčia gerokai ilgesnė, jos vaizdai raiškesni, joje daug tiesioginės kalbos. Būtų galima išvardyti daugumą tų pačių skirtumų, kuriuos išdėstėme lygindami Sachso ir Donelaičio kūrinėlius.

La Fontaine'o pasakėčios „Ažuolas ir nendrė“²⁶ didžiąją dalį užima ažuolo dialogas, kuriame daugiausia vietos skirta ažuolo kalbai. Jis mandagiai ir ramiai dėsto nendrei, kad gamta yra neteisinga jos atžvilgiu, nes menkiausias vėjelis verčia ją nulenksti galvą, o štai jis atlaiko didžiausias vėtras. Nendrė trumpai atsako, kad vėjai nėra jai pavojingi: ji palinkstanti, bet nelūžtanti. Moralo pasakėčia neturi. Matyt, autoriui atrodė, kad jo nereikia, nes trys paskutinės eilutės, kuriose poetas sako, kad vėjas išrovė tą, kurio viršūnė buvo dangaus kaimynystėje, o kojos siekė mirusiųjų pasaulį („Celui de qui la tête au ciel était voisine || Et dont les pieds touchaient à l'empire des morts“) įspūdingai kalba apie tai, kad priešiškos jėgos susidoroja su didžiais bei stipriaisiais ir leidžia numanyti, kad mažesniesiems pavojų yra mažiau.

Donelaičio pasakėčia „Aužuols gypelnys“ yra kitokia. Ją sudaro tik autoriaus pasakojimas, dialogo nėra. Be to, Donelaitis itin akcentuoja ažuolo pagyrūniškumą. Tai rodo jau pasakėčios pavadinimas. Pradėjęs pasakojimą, poetas pristato ažuolą ilga įžanga, kurioje piešia atgrasų jo paveikslą: „didpilvis“, „Gluosnius ir egles, pušis ir liepų

²⁶ La Fontaine, *op. cit.*, t. 1, p. 124–128.

viršūnes, || O labiaus karklus ir krūmus laikė per nieką“ (AG 1, 5–6). Donelaitis pabrėžia, kad besididžiudamas ažuolas prarado saiką: „vis įsiremęs jis per mierą didžiaivos“ (AG 4). Tolesnis pasakėčios tekstas irgi nurodo saiko praradimą: „jau per daug tasai raspustininks lošo || Ir nei dangui jau nei gero nedavė žodžio“ (AG 13). Čia mūsų poetas pasako seną, dar Homero parodytą, o vėliau daugelio rašytojų ir filosofų išplėtotą mintį, kad turto, narsumo, fizinių jėgų, išminties, grožio ar kokią nors kitą ypatingą savybę turintis žmogus gali didžiutis tokia dievų dovana, bet, antra vertus, jis turi būti kuklus ir nė akimirką nepamiršti, kad tas ypatingumas yra ne jo nuopelnas, o dievų dovana ir kad dievai baudžia už saiką peržengiantį didžiavimąsi. Donelaitis pasipūtusio gyropelnio ažuolo išrovimą irgi laiko Dievo bausme: „Taip Dievs smarkininkams beveikiai sūdą padaro“ (AG 22); „Bet kas per aukštai į juodus debesis kopa, || Tam daugysk Perkūns žaibuodams liepia sugrįžti“ (AG 44–45). Čia gal galima įžvelgti tam tikrą dialogą su La Fontaine’u, kurio ažuolas kalbėjo, kad nendrei per mažai gamta yra davusi, tuo lyg norėdamas pasakyti, kad jam pačiam duota pakankamai. Donelaitis tarsi pratęsia tą mintį, teigdamas, kad dėl Dievo dovanų nedera pūstis. Ilgas, emociingas Donelaičio moralas bara pasipūtėlius ponus, niekinančius paprastus žmones, ir perspėja dėl Dievo bausmės. Tvirtindamas, kad tokia yra pasaulio tvarka, poetas ragina kiekvieną išmintingai suvokti savo vietą ir ponams pernelyg nesipūsti, o vargdieniams pernelyg nesizeminti.

Be šių, Antiką siekiančių pasakėčių siužetų, La Fontaine’o rinkinyje esama ir tokių kūrinėlių, kurių idėjos pasiskolintos iš nelabai tolimų pirmtakų, ir sukurtų paties pasakėtininko. Pavyzdžiui, tyrėjai neranda pasakėčios „Apie žiurkę, pasitraukusią nuo pasaulio reikalų“ pirmavaizdžio²⁷. Kūrinėlyje pasakojama, kad žiurkė, nutarusi pradėti atsiskyrelės gyvenimą, įlindo į olandiško sūrio ritinį. Ten lindėdama nutuko ir sustorėjo. Sykį pasibeldė pas ją žiurkių tautos pasiuntiniai, prašydami mažos paramos. Mat jie rengėsi į užsienį ieškoti pagalbos

²⁷ La Fontaine, *op. cit.*, t. 2, p. 106.

prieš žiurkių valstybę apsupusias kačių tautos pajėgas, bet neturėjo kelionei lėšų. Atsiskyrelė pagalbos nesuteikė, pažadėjo tik pasimelsti, kad joms pasisektų, ir užtrenkė duris. Nežinomas ir trumpas pasakėčios „Beždžionė“ šaltinis²⁸. Manoma, kad siužetas priklauso La Fontaine'ui. Žodis „beždžionė“ prancūzų kalboje yra vyriškos giminės. Pasakėčia pasakoja, kad beždžionė vedė žmoną, kurią mušė; kai žmona mirė, turėjo meilužių, kurias irgi mušė. Moralas teigia, jog nieko gero iš mėgdžiotųjų padermės laukti negalima: jei beždžionė kurtų knygą, tai ji būtų visai niekam tikusi autorė. Originaliais siužetais parašytos ir kai kurios kitos La Fontaine'o pasakėčios: jau mūsų minėta pasakėčia apie šunį, kuriam buvo nupjautos ausys, pasakėčia apie Nesantaiką, pasakėčia apie mokinį, pedantą ir sodo savininką, pasakėčia apie žmogų, bėgantį paskui likimą ir žmogų, laukiantį likimo savo lovoje, etc. Tokių pasakėčių tyrėjai daugiau randa antroje prancūzų poeto pasakėčių rinkinio pusėje²⁹. Beje, apie tai kalba ir pats pasakėtininkas septintos knygos, pradedančios antrąją jo rinkinio dalį, pratarinėje³⁰.

XVIII a. pasakėčia, labai tikusi Apšvietos laikų didaktinėms nuostatoms, tapo populiariu žanru. Kaip ir La Fontaine'as, Donelaičio amžininkai kartais dar naudojami antikiniaisi siužetais, bet daug dažniau pasakoja savo sukurtus. Tai būdinga mūsų poeto amžininkams vokiečių pasakėtininkams.

Friedrichas von Hagedornas (*1708–†1784), naudodamasis paplitusiu siužetu, parašė pasakėčią apie gaidį ir lapę. Kūrinėlio pradžioje nurodoma, kad gaidys ėjo sodybos sargybą prie klojimo. Ten mitriai atskuodė lapė, ragindama gaidį džiaugtis, nes ji nešanti gerą žinią: nuo šiol gyvūnai neskriausią vienas kito, tarp jų viešpatausianti taika. Tai ji pareiškianti visų lapių vardu. Ji kviečianti greičiau ateiti pas ją, taip trokštanti gaidį apkabinti. Ko jis dar dairąsis? Gaidys atsakė maţas atbėgant jos gerai pažįstamus šunis. Lapė spruko tolyn, į gaidžio

²⁸ La Fontaine, *op. cit.*, t. 3, p. 300.

²⁹ Claude Dreyfus, „Fables. Livres VII–XI“, in: La Fontaine, *Fables choisies*, Paris: Librairie Larousse, 1971, p. 9.

³⁰ La Fontaine, *op. cit.*, t. 2, p. 79.

klausimą, kur bėganti, spėjusi paaiškinti, kad bijanti, jog šunys dar negirdėję apie tą susitarimą. Tikroviškumo ir originalumo pasakėčiai suteikia joje pateikti šunų vardai Greif, Halt ir Bellart. Trumpos, tik šešias eilutes teturinčios pasakėčios „Gyvatė“ siužetas yra, matyt, sugalvotas autoriaus. Poetas pasakoja, kad į liūto vestuves atšliaužė gyvatė, nešdamasi puikią rožę, o karalienė jos neėmė, pasakiusi, kad iš gyvačių neimanti net rožių.

Christianas Fürchtergottas Gellertas (*1715–†1769) pateikia vien savitus motyvus. Nors jo pasakėčių pavadinimuose šmėkščioja antikinių istorinių asmenų ir literatūros ar mitų herojų vardai (Epiktetas, Damoklas, Alkestidė, Dametas ir Filidė etc.), tradicinių ezopinių siužetų jo kūryboje nėra³¹. Gellertas griežtai nesilaiko ir pasakėčios žanro taisyklių³². Tipiškas Gellerto pasakėčios pavyzdys būtų pasakėčia „Gegutė“. Dvi eilutės pristato situaciją: gegutė kalbasi su iš miesto atsikridusiu varnėnu. Toliau pateikiamas jų pokalbis. Gegutė klausia, kas kalbama mieste apie miškų ir laukų paukščių giesmes. Pavyzdžiui, apie lakštingalą. Varnėnas atsako, kad visas miestas giria jos giedojimą. Paskui gegutė paklausia apie vieversį ir išgirsta, kad juo žavisi pusė miesto. Į klausimą, kaip vertinamas juodasis strazdas, varnėnas atsako, kad ir jį tai šen, tai ten giria. Paskutinis gegutės klausimas skirtas nuomonei apie ją pačią. Varnėnas atsako negalįs atsakyti, nes apie ją visiškai niekas nekalba. Moralo nėra. Pasakėčia baigiama gegutės pareiškimu, kad keršydama už tokį nedėkingumą ji visada kalbėsianti tik apie save. Gellerto pasakėčios buvo populiarios Rytų Prūsijoje, jos verstos ir į lietuvių kalbą³³.

Magno Gottfriedo Lichtwerio (*1719–†1783) kūrinėlių forma dažniausiai tradicinė. Jo pasakėčios paprastai turi moralus. Pavyzdžiui, pasakėčia „Stirna“ pasakoja apie tai, kad stirna mokė sūnų vengti tigro, apibūdinama jį kaip pabaisą ir krauju alsuojantį siaubūną su žaibuojančiu snukiu. Stirniukas pamatė žolėje išsitiesusį tigrą ir pamanė,

³¹ Gottfried Honnefelder, „Christian Fürchtegott Gellert“, in: Christian Fürchtegott Gellert, *Fabeln und Lieder*, Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1986, p. 272.

³² *Ibidem*, p. 273.

³³ Leonas Gineitis, *op. cit.*, p. 184–188.

kad tai ne jis. Žvėris atrodė švarus, draugiškas, o jo ugingas žvilgsnis neprieiškas. Pasakęs, jog stirniukas pernelyg vėlai suvokė savo klaidą, poetas duoda šešių eilučių moralą, kuriame dėsto, kad nepaisant perspėjimų, jaunimą traukia ydų žvilgsys, ir jis renkasi jas, o ne dorybę.

Johannas Wilhelmus Ludwigas Gleimas (*1719–†1803) nesinaudoja antikiniais siužetais. Jo pasakėčios neturi ir moralų. Pavyzdžiui, keturiolikos eilučių pasakėčia „Vilkas ir lapė“ dėsto tokį įvykį. Pas liūtą atėjusi lapė pasakoja, kad asilas kalbąs, jog jam neaišku, už ką reikėtų girti liūtą. Jo narsa jam kelianti abejonių, jis nematąs didžiavasiškumo ir teisingumo įrodymų. Liūtas atsakė, kad jis nekreipias dėmesio į tai, ką kalba asilas.

Įdomi yra Gottliebo Konrado Pfeffelio (*1736–†1809) pasakėčių rinkinio įžanga³⁴. Atėnų turguje mergaitė pardavinėjo gėles. Viena kaulėta, pikta dama pasibjaurėjusi pasakė nieko nepirksianti, nes juk jos rožės, gvazdikai, jazminai, saulutės vargu ar ligi vakaro išsilaikys nenuvytę. Mergaitė atsakė ir netvirtinanti, kad jos gėlės yra nemirtingos. Paskutine įžangos eilute poetas ragina skaitytoją taip manyti ir apie jo pasakėčias. Visos šio poeto pasakėčios yra ne antikinių siužetų.

Išvardytieji vokiečių pasakėtininkai buvo labai populiarūs, bet garsiausias XVIII a. pasakėčių kūrėjas buvo Gottholdas Ephraimas Lessingas. Jis rašė ir prozines, ir eiliuotas pasakėčias. Daugelio prozinių Lessingo pasakėčių šaltinis – Ezopo, Fedro, pasakėčios, Eliano pasakojimai apie gyvūnus, bet autorius skolinasi tik mintį, dažniausiai kūrinėlio siužetą pakreipdamas savaip. Pavyzdžiui, pasakėčių apie lapę ir vynuoges, papasakotą Ezopo, Fedro ir daugelio sekėjų, Lessingas pradeda moralą atstojančiu prisipažinimu, kad pažįstąs poetą, kuriam rėksmingas sekėjų žavėjimasis pakenkė daug smarkiau nei pavydaus meno kritiko niekinimas³⁵. Toliau eina toks pasakojimas. Veltui šokinėjusi ir vynuogių nepasiekusi lapė sušuko, kad jos rūgščios. Tai

³⁴ *Fabeldichter, Satiriker und Popularphilosophen des 18. Jahrhunderts*, herausgegeben von Dr. J. Minor, Berlin und Stuttgart: Verlag von W. Spemann, 1873, p. 59.

³⁵ Gotthold Ephraim Lessing, *Lessing's Werke*, herausgegeben von Richard Gosche, Bd. 1, Berlin: G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung, 1875, p. 247.

išgirdęs žvirblis nusistebėjo ir tarė, kad jam uogos neatrodo rūgščios. Paragavęs jis pradėjo šaukti šimtus kitų smaližių žvirblių, kviesdamas paskanauti puikių vynuogių. Jie suskrido ir po kelių akimirkų vynuogė atrodė taip, kad jokia lapė prie jos nebešokinėjo. Eiliuotų pasakėčių Lessingas sukūrė mažiau. Jos yra originalių siužetų. Pavyzdžiui, pasakėčia apie šokantį lokį pasakoja, kad cirko lokys su savo grandine grįžo į mišką. Pažiūrėjęs jo parodyto meno, senas lokys pasakė, kad nors jis mokąs retų bei ypatingų dalykų, bet laisvė esanti svarbesnis dalykas³⁶.

Įsižiūrėjęs į kitų rašytojų kūrybą ir apibendrinęs asmeninį patyrimą, Lessingas parašė pirmtakų ir amžininkų kūrinius teoriškai įprasminantį puikų traktatą „Samprotavimai apie pasakėčią“. Jame autorius stengiasi atskleisti pasakėčios žanro esmę, apibūdinti šio žanro kūrinių tipus. Vadovaudamasis Aristotelio teiginiu, kad pasakėčia turi didelį įtikinimo poveikį (Arist. *Rhet.* 1393b), jis laiko pasakėčią reikšmingu žanru. Visas pasakėčias Lessingas skirsto į paprastąsias ir sudėtingąsias. Paprastajai pasakėčiai, jo nuomone, būdingas plikas tiesioginis apibendrinimas: „Einfach ist die Fabel, wenn ich aus der erdichteten Begebenheit derselben bloss irgendeine allgemeine Wahrheit folgern lasse“³⁷. Šiam tipui priklauso dauguma nuo antikinių laikų iš vieno autoriaus pas kitą keliaujančių vadinamųjų ezopinių pasakėčių. Tačiau poetų sukurtos originalių siužetų pasakėčios, Lessingo nuomone, nuo jų skiriasi. Jis pirmiausia įrodinėja, kad šie kūriniai irgi yra pasakėčios, pabrėždamas jiems būdingą apibendrinimo³⁸ momentą: „Wenn wir einen allgemeinen moralischen Satz auf einen besondern Fall zurückführen, diesem besondern Falle die Wirklichkeit erteilen und eine Gedichte daraus

³⁶ *Ibidem*, p. 192–193.

³⁷ Gotthold Ephraim Lessing, *Abhandlungen über die Fabeln*, Wien: Verlag von Carl Graeser, 1887, p. 6. „Paprastoji pasakėčia esti tada, kai aš iš sukurto atsitikimo leidžiu išplaukti vien kokiam nors bendrajai tiesai“ (šią ir kitas Lessingo citatas vertė straipsnio autorė).

³⁸ Galbūt šiai nuomonei turėjo įtakos Aristotelio teiginys, kad pasakėčias gali kurti tik toks žmogus, kuris įžvelgia panašius reiškinių bruožus, ir tai daryti esą lengviau remiantis filosofija (Arist. *Rhet.* 1394a).

dichten, in welcher man den allgemeinen Satz anschauend erkennt, so heißt diese Erdichtung eine Fabel“³⁹. Sudėtingosiomis Lessingas vadina tokias pasakėčias, kurios turi dvigubą apibendrinimo laipsnį: autoriaus pasirinktas pavienis įvykis iš pradžių turi būti pakylėtas ligi visuotinybės, o paskui tapti moraliniu postulatu: „Die Fabeln nämlich werden entweder bloß auf einen allgemeinen moralischen Satz angewendet und heißen einfache Fabeln oder sie werden auf einen wirklichen Fall angewendet, der mit der Fabel unter einem und eben demselben moralischen Satze enthalten ist, und heißen zusammengesetzte Fabeln“⁴⁰. Lessingo įsitikinimu, tik sudėtingosios pasakėčios yra alegorinės, o paprastosios – ne: „Die einfache Fabel ist nicht allegorisch, bloß die zusammengesetzte Fabel ist es“⁴¹. Įsižiūrėjęs į geriausias pasakėčias, Lessingas padarė išvadą, kad pasakėčia turi būti trumpa: „Diese Präcision und Kürze, worin Äsopus ein so großes Muster war, fanden die Alten der Natur der Fabel auch so angemessen, das sie eine allgemeine Regel daraus machten. La Fontaine wusste es, das die Kürze die Seele der Fabel sei“⁴². Šis Lessingo postulatas daugeliu atvejų skambėjo kaip siekiamybė, nes dešimtys jo amžininkų sukurtų pasakėčių iš tiesų yra ilgos. Pavyzdžiui, Lichtwerio pasakėčia „Lapė“ turi 50 eilučių, „Burtininkė“ – net 80 eilučių, Pfeffelio „Pypkė“ – 60 eilučių. Ilgos yra ir kai kurios mūsų minėtos Lessingo pirmtakų, XII–XVI a. poetų, pasakėčios.

³⁹ Gotthold Ephraim Lessing, *op. cit.*, p. 30. „Kai mes bendrąjį moralinį teiginį kildiname iš ypatingo atvejo, šiam ypatingam atvejui priskiriame tiesą ir iš to kuriame eilėrašty, kuriame akivaizdžiai atpažįstamas bendrasis teiginys, tai šis kūrinys vadinamas pasakėčia“.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 38. „Pasakėčios pritaikomos arba vien visuotiniam moraliniam teiginiui ir vadinamos paprastosiomis pasakėčiomis, arba jos pritaikomos tikram įvykiui, kuris su pasakėčia glūdi po moraliniu teiginiu arba jame pačiame, ir vadinamos sudėtinėmis pasakėčiomis“.

⁴¹ *Ibidem*, p. 12. „Paprastoji pasakėčia nėra alegorinė, tik sudėtingoji pasakėčia tokia yra“.

⁴² *Ibidem*, p. 49. „Preciziškumą ir trumpumą, kur Ezopas buvo toks didelis pavyzdys, senovės žmonės laikė taip derančiais pasakėčios prigimčiai, kad iš to padarė visuotinę taisyklę. La Fontaine’as žinojo, jog trumpumas yra pasakėčios siela“.

Pritaikius Lessingo teoriją Donelaičio pasakėčioms, išeity, kad mūsų poetas sukūrė ir paprastųjų, ir sudėtingųjų pasakėčių. Prie paprastųjų būtų galima priskirti pasakėčias „Šuo Didgalvis“, „Vilks provininks“. Abiems būdingas vienas apibendrinimo laipsnis: stiprieji neteisingai skriaudžia silpnuosius. Nors pasakėčios „Lapės ir gandro česnis“ ir „Aužuols gyrypelnys“ parašytos ezopiniais motyvais, bet jos peržengia paprastosios pasakėčios ribas. Jos priklausytų sudėtingųjų pasakėčių tipui. „Lapės ir gandro česnyje“ nesitenkinama vienu apibendrinimu, teigiančiu, jog atsilieps taip, kaip šauksi. Antrojo apibendrinimo laipsnio pasiekama teiginiu, kad negera yra ne tik klastingai elgtis, bet ir keršyti už patirtą klastą. Nuo Antikos laikų atkeliavęs akivaizdus pirmasis pasakėčios „Aužuols gyrypelnys“ teiginys, kad vėtros išverčia iš šaknų ir pačius galingiausius, mūsų poeto pasakėčioje perauga į kitą teiginį, akcentuojantį Dievo bausmę už saiką peržengiantį naudojimąsi stipriojo padėtimi. Pasakėčios „Rudikis jomarkininks“ ir „Pasaka apie šūdvalalį“ irgi turi dvigubą apibendrinimo laipsnį. „Rudikis jomarkininks“ remiasi tikroviškai atrodančiu nuolatos vagiliaujančio, nutveriamo, nupliekto šuns vaizdu, kurį lengva abstrahuoti, pritaikant tikrovėje daugelio pažįstamam kokiam nors vagiliui. Be šio apibendrinimo, vyksta kitas: visame pasakėčios tekste glūdi numanomas moralas apie dorą darbo pirmenybę prieš vogimą, į paviršių jis išplaukia tik kūrinėlio pabaigoje. Panašiai galima pasakyti ir apie „Pasaką apie šūdvalalį“. Mėšlavabalio vaizdą skaitytojai sąmonėje susieja su žmonių gyvenimo tikrovėje sutinkama nešvara bei nevalyvumu, o grikvabalių – su kenkėjiškumu. Tai pirmoji apibendrinimo pakopa. Bet pasakėčia ja nesitenkina, ji dar reikalauja dar vieno, Lessingo žodžiais tariant, moralinio teiginio: pamąstymų apie tai, ar gali blogieji pasimokyti iš blogųjų. Tad Donelaičio pasakėčios yra žymiai sudėtingesnės ir, Lessingas pasakytų, filosofiškesnės, nei gali atrodyti, į jas pažvelgus paviršutiniškai.

IŠVADOS

Atliktas tyrimas leidžia padaryti dvi išvadas. Pirmoji teigtų, kad Donelaičio būta originalaus kūrėjo. Pirmiausia Donelaitis išsiskiria eilėdara: nė vienas aptartas poetas nerašė hegzametru. Palyginę naujosiomis kalbomis rašiusių Donelaičio pirmtakų ir amžininkų pasakėčias su mūsų poeto kūrinėliais, galime konstatuoti, kad bendri yra keturi siužetai. Jie atkeliavę iš Antikos rašytojų. Pasakėčias „Lapės ir gandro česnis“, „Vilks provininks“, „Šuo Didgalvis“ ir „Aužuols gyropelnys“ su Sachso, Lutherio ir La Fontaine'o kūrinėliais sieja tas pats motyvas. Galima išvelgti tam tikrų neryškių ženklų, rodančių kad Donelaitis buvo skaitęs ir Lutherį, ir La Fontaine'ą, tačiau būtinai reikia pabrėžti, kad nepaisant to paties siužeto ir minėtų ženklų pėdsakų, Donelaičio pasakėčios yra absoliučiai originalūs kūriniai. Savitas yra jo medžiagos išdėstymas, pasakojimo stilistika, vaizdų pobūdis. Tad Donelaičio pasakėčios nėra nei vertimai, nei sekimai.

Antroji išvada būtų tokia. Donelaitis nė kiek nenusileido kitiems XVIII amžiaus poetams. Kaip ir daugelis ankstesnių pasakėtininkų, mūsų poeto amžininkai rašė ir tradiciniais ezopiniais motyvais, ir kūrė savitus siužetus. Donelaitis keturis išvardytus kūrinėlius parašė iš Antikos atkeliavusiais motyvais. Pasakėčių „Rudikis jomarkininks“ ir „Pasaka apie šūdvalį“ šaltinio rasti nepavyko. Kol neįrodyta kitaip, reikėtų manyti, kad jų siužetus sugalvojo Donelaitis. Tad siužetų originalumo požiūriu Donelaitis kūrė panašiai, kaip ir jo amžininkai. Be to, Donelaitis prilygo Gellertui, Lessingui ir kitiems tuo, kad ir kai kuriems tradiciniais ezopiniams, ir savo sugalvotiems motyvams suteikė papildomą apibendrinimo laipsnį. Tokias jo pasakėčias, pritaikius Lessingo skirstymą, reikėtų priskirti prie sudėtingųjų pasakėčių.

Iteikta: 2009-11-27
Priimta: 2010-01-14

Dalia Dilytė

RELATION OF FABLES BY KRISTIJONAS DONELAITIS
TO FRENCH AND GERMAN FABLES

Summary

For those who study Donelaitis's fables it is important to know what sources could have influenced the poet. This article attempts to find out whether French and German fables, created at various times in history, could have influenced fables by Donelaitis. We compare fables having similar themes and examine common traits and differences in their structure, in the principles of character portrayal, in the characters' manner of speech and in lexis. In addition, we analyse Donelaitis's fables in the context of the theory of fable created by his contemporary Gotthold Ephraim Lessing. This is an almost unresearched (albeit important) issue, which should be addressed in order to comprehend both the place of Donelaitis's fables in the European literature and the degree of their originality.

This study enables us to make two conclusions. The first one is that Donelaitis is undoubtedly an original author. Having compared his fables to those of his predecessors and contemporaries, we are able to discern four common plots, which were all carried over from antique authors. The fables „Lapės ir gandro čėsnis“ („The Fox's and the Stork's Feast“), „Vilks provininks“ („The Wolf-Judge“), „Šuo Didgalvis“ („The Clever Dog“) ir „Aužuols gyropelnys“ („The Braggart Oak“) have the same themes as the corresponding fables by Hans Sachs, Martin Luther and Jean de La Fontaine. It must be emphasized that despite this similarity and despite some indirect indications that Donelaitis must have read both Luther and de La Fontaine, the originality of his fables is undeniable. His presentation of the material, narrative stylistics and imagery are highly distinctive. Donelaitis's fables are by no means mere translations or imitations.

The other conclusion is that Donelaitis stands equal among his peers in the literature of the 18th century. Like many other fable writers, he wrote the four above mentioned fables employing traditional Aesopian

themes. However, the source of the fables „Rudikis jomarkininks“ („The Dog at the Fair“) and „Pasaka apie šūdvalai“ („Fable of the Dung Beetle“) remains unknown. Until proven otherwise, it should be assumed that the plots of these two fables were invented by Donelaitis. Thus, Donelaitis’s writings are comparable to those of his contemporaries in regard to plot originality. In addition, applying Lessing’s theory to the fables by Donelaitis would infer that our poet created both simple and complex fables. „Šuo Didgalvis“ („The Clever Dog“) and „Vilks provininks“ („The Wolf-Judge“) can be considered as examples of the simple fable. They both have the same degree of generalization: the strong wrongfully mistreat the weak. „Lapės ir gandro česnis“ („The Fox’s and the Stork’s Feast“) and „Aužuols gyropelnys“ („The Braggart Oak“) transcend the limits of a mere fable, even though they are written in the Aesopian vein. They would fall into the category of complex fable. In „Lapės ir gandro česnis“ („The Fox’s and the Stork’s Feast“), a single generalization—what goes round comes round—does not suffice. Another degree of generalization is achieved by stating that not only wicked behaviour, but also revenge for suffered injustice is wrong. The first obvious statement of „Aužuols gyropelnys“ („The Braggart Oak“), passed down from Antiquity, is that storms can uproot even the strongest of trees. In Donelaitis’s fable it morphs into a statement about God’s punishment for one’s abuse of the position of strength. The fables „Rudikis jomarkininks“ („The Dog at the Fair“) and „Pasaka apie šūdvalai“ („Fable of the Dung Beetle“) also have a double degree of generalization. „Rudikis jomarkininks“ („The Dog at the Fair“) is based on a realistic image of a dog who is always caught stealing and gets beaten up. This image can be easily abstracted and employed to describe a real-life thief whom many of us might be acquainted with. Another generalization—a statement about the superiority of honest work over stealing—is hidden in the text and surfaces only as the moral in the end of the fable. „Pasaka apie šūdvalai“ („Fable of the Dung Beetle“) can be similarly described. In the mind of the reader, the image of the dung beetle is connected with dirtiness and slovenliness, while that of the May beetle is connected with pestilence. This is the first degree of generalization. However, the fable requires another one: a reflection on whether the wicked can learn from the wicked. Thus, Donelaitis’s fables are more complex and, as Lessing would say, more philosophical than they seem on the surface.